

LBRIS

We know
books

JOHN JULIUS NORWICH

IMPERIUL BIZANTIN

O SCURTĂ ISTORIE

traducere din limba engleză de
SIMINA BĂLĂȘOIU

Creat cu pasiune și savoir-faire. Un volum Baroque Books & Arts®.

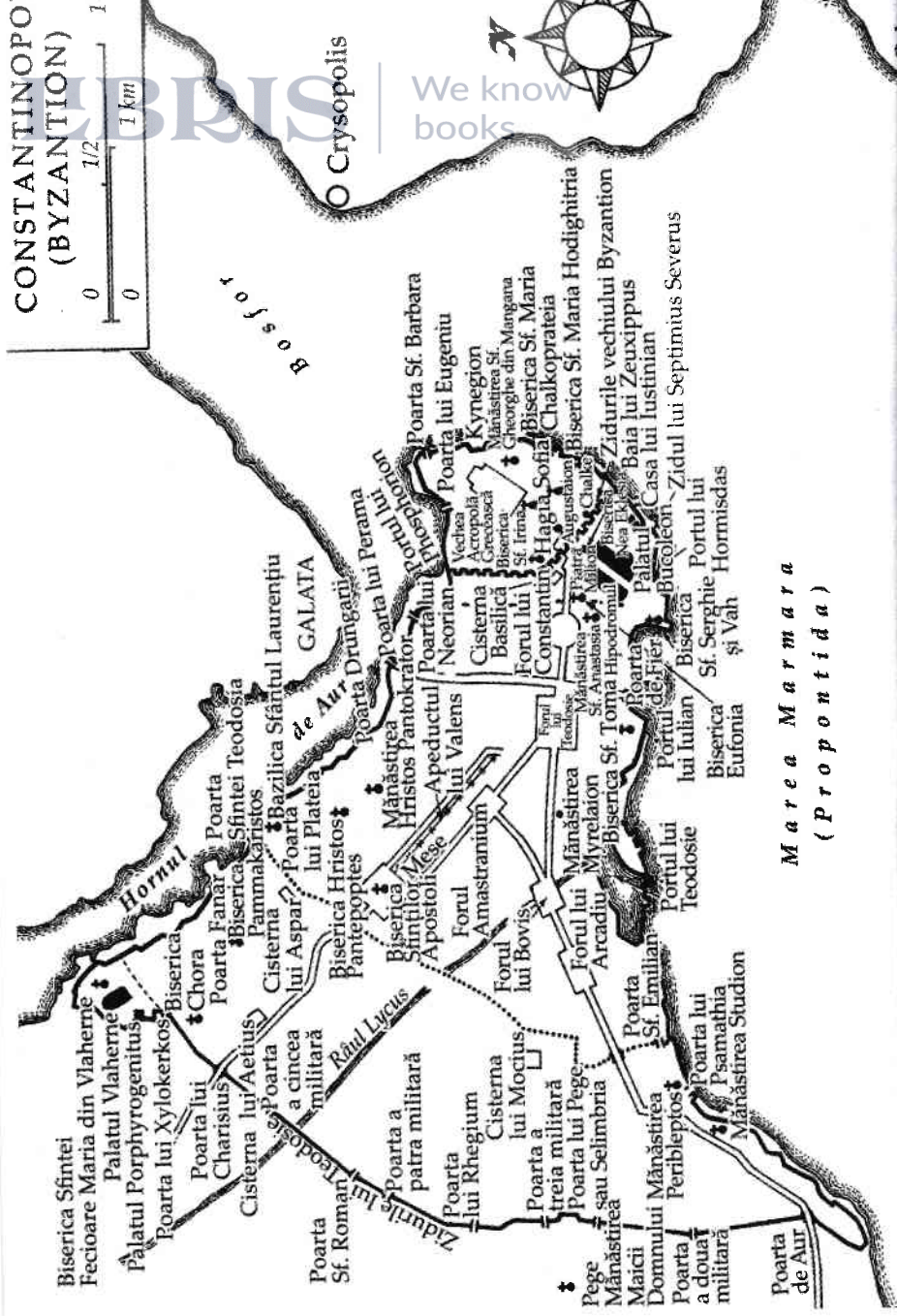

CUPRINS

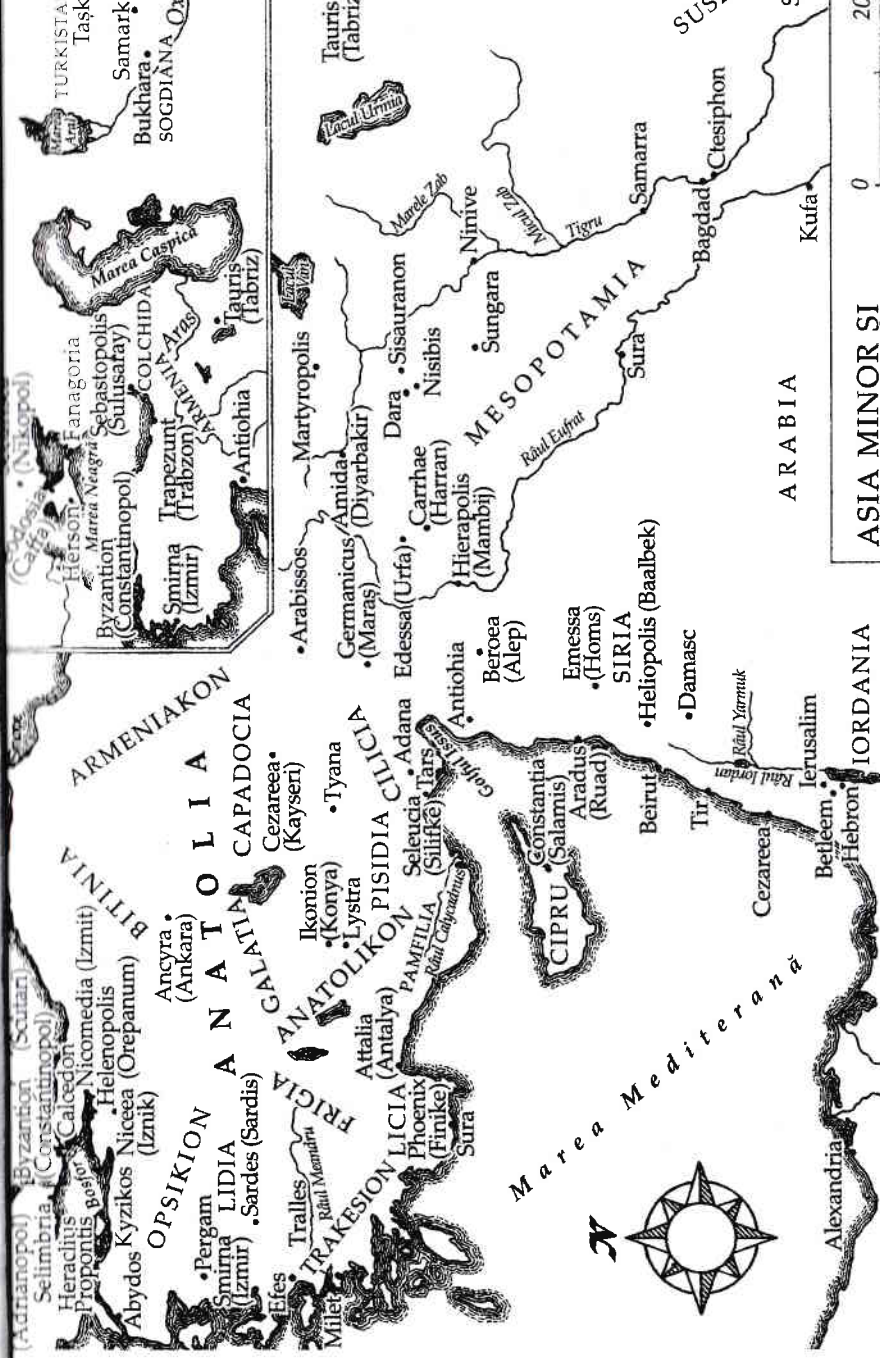
HĂRȚI	6
Constantinopol (Byzantion)	6
Asia Minor și Orientul Mijlociu.....	7
Bulgaria	8
Anatolia și Armenia.....	10
Lumea Mediteraneană	12
ARBORI GENEALOGICI	14
Dioclețian	14
Familia lui Leon I.....	15
Familia lui Leon Al III-Lea	15
Famiiliile lui Iustinian Și Teodoric.....	16
Familia lui Tiberiu Constantin.....	16
Familia lui Heracliu	17
Dinastia Amoriană.....	17
Dinastia Macedoneană.....	18
Hanii bulgari.....	19
Prinții de Kiev.....	19
Dinastia Anghelos și Despotatul Epirului.....	22
Prinții Antiohiei și regii Siciliei	24
Dinastia Lascaris (în exil La Niceea)	26
Împărații din Imperiul Latin de Constantinopol	27
Cantacuzinii.....	27
Paleologii.....	28
Prefață.....	31
Introducere	34

I. PRIMELE SECOLE	39
1. Constantin cel Mare [până în 337].....	41
2. Julian Apostatul [337-363].....	66
3. Imperiul în pericol [363-395].....	79
4. Căderea Imperiului Roman de Apus [395-493].....	89
5. Ascensiunea lui Iustinian [493-540].....	121
6. Iustinian – ultimii ani [540-565].....	147
7. Primul cruciat [565-641].....	163
8. Dinastia heracliană [641-711].....	183
9. Iconoclasmul [711-802].....	200
II. APOGEUL	219
10. Icoanele restaurate [802-856].....	221
11. Despre patriarhi și comploturi [857-867].....	250
12. Macedoneanul și filosoful [867-912].....	266
13. Blândul uzurpator [912-948].....	285
14. Împăratul cărturar [945-963].....	306
15. Povestea a doi generali [963-976].....	317
16. Ucigașul de bulgari [976-1025].....	344
17. Începe declinul [1025-1055].....	362
18. Manzikert [1055-1081].....	384
III. DECLINUL ȘI CĂDEREA	405
19. Alexie Comnenul [1081-1118].....	407
20. Ioan cel Frumos [1118 - 1143].....	436
21. Manuel Comnenul [1143 - 1180].....	447
22. A Patra Cruciadă [1180-1205].....	472
23. Exilul și întoarcerea acasă [1205-1261].....	496
24. Amenințarea angevină [1261 - 1282].....	513
25. Cei doi Andronici [1282-1341].....	533
26. Împăratul reticent [1341 - 1354].....	550
27. Vasalul sultanului [1354 - 1391].....	562
28. Apelul către Europa [1391 - 1448].....	573
29. Căderea [1448 - 1453].....	594
Epilog.....	609
Bibliografie.....	612
Indice.....	627

WITH LOVE,
BAROQUE

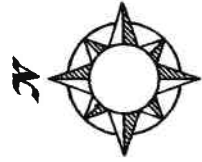
We know books

TURKISTIA
Task
Samarqand
Bukhara
SOGLIANA

Marea Marmara
(Propontida)

CONSTANTIN CEL MARE
[PÂNĂ ÎN 337]

La început a fost Cuvântul – cu siguranță unul dintre toponimele istoriei cu ecou magic. Chiar dacă imperiul său nu ar fi existat niciodată, Bizanțul s-ar fi imprimat cu siguranță în mintea și amintirile noastre doar prin muzicalitatea numelui lui, evocând aceleași viziuni ca și astăzi: viziuni de aur, malachit și porfir, de ceremonii mărețe și solemne, de brocarturi grele de rubine și smaralde, de mozaicuri somptuoase care strălucesc ușor prin săli învăluite în tămâie.

Apoi, locul pe hartă: și el era suprem. Situat chiar în pragul Asiei și ocupând vârful cel mai estic al unui promontoriu larg și triunghiular, cu latura lui de sud scăldată de Marea Marmara și cea de nord-est de acel golf adânc și navigabil, lung de circa cinci mile, cunoscut încă din antichitatea cea mai îndepărtată sub numele de Cornul de Aur, locul de obârșie fusese modelat de natură într-un port magnific și o fortăreață inexpugnabilă, având nevoie de fortificații importante doar pe partea lui de uscat. Chiar și un atac dinspre mare era destul de dificil, Marea Marmara

fiind protejată de două strâmtoni lungi și înguste – Bosforul, la est, și Hellespontul (sau Dardanelele), la vest.

În sfârșit, omul: Constantin I, Împăratul Romei. Niciun conducător din toată istoria nu și-a meritat mai pe deplin titlul de „cel Mare”, pentru că în scurtul interval de aproximativ 15 ani a luat două decizii, din care doar una ar fi fost de ajuns ca să schimbe viitorul lumii civilizate. Prima a fost adoptarea creștinismului ca religie oficială a Imperiului Roman. A doua a fost să transfere capitala acestui imperiu de la Roma în noul oraș pe care-l construia pe locul vechiului Byzantion și care avea să fie cunoscut, pentru următoarele 16 secole, după numele lui: Constantinopol. Împreună, aceste două decizii și consecințele lor i-au conferit un motiv bine întemeiat de a fi considerat cel mai influent om din întreaga istorie – cu excepția doar a lui Iisus Hristos, a lui Buddha și a profetului Mahomed. Și cu el începe povestea noastră.

S-a născut în jurul anului 274 d. Hr. Tatăl lui, Constanțiu, poreclit Chlorus, „Palidul”, era deja unul dintre cei mai străluciți și de succes generali din imperiu. Mama lui, Elena, era fiica unui umil hangiu din Bitinia. Unii istorici au sugerat că, în copilărie, ea a fost una dintre „facilitățile” suplimentare ale stabilimentului tatălui ei, disponibilă în mod constant clienților lui, contra unei mici taxe în plus. Abia mai târziu în viață, când fiul ei a ajuns să dețină puterea supremă, a devenit cea mai venerată femeie din imperiu, iar în 327, când avea deja peste 70 de ani, această evlavioasă creștină convertită a făcut celebrul pelerinaj în Țara Sfântă, unde a descoperit în mod miraculos Crucea cea Adevărată, devenind astfel sfântă.

În anul 293, împăratul Dioclețian a decis să împartă puterea imperială în patru, păstrând estul pentru el și încredințând celelalte trei regiuni unui vechi tovarăș de arme, Maximian, unui dur și brutal soldat profesionist din Tracia pe nume Galerius, și lui Constanțiu Chlorus. Chiar

și la acea vreme, dezavantajele unui astfel de aranjament trebuie să fi fost evidente. Oricât de mult ar fi susținut Dioclețian că imperiul rămânea în continuare unitar și indivizibil, mai devreme sau mai târziu scindările erau inevitabile. Timp de câțiva ani, totul a decurs destul de lin – ani pe care tânărul Constantin i-a petrecut la curtea lui Dioclețian, dar apoi, în 305, a avut loc un eveniment fără precedent în istoria Imperiului Roman: abdicarea voluntară a împăratului. După 20 de ani pe tronul imperial, Dioclețian s-a retras din lume, forțându-l pe Maximian să facă la fel.

Galerius și Constanțiu Chlorus, care între timp o părăsise pe Elena pentru a se căsători cu fiica vitregă adoptată de Maximian, Teodora, au fost proclamați Augusti (cei doi împărați seniori), dar numirea succesorilor lor, a celor doi noi Cezari, a fost contestată. Iar Constantin, care se credea trecut în rezervă și se temeă pentru viața lui, a plecat noaptea de la curtea lui Galerius din Nicomedia pentru a se alătura tatălui lui la Boulogne, unde pregătea o nouă expediție în Britania. Tatăl și fiul au traversat împreună Canalul Mânecii. La scurt timp însă, pe 25 iulie 306, Constanțiu a murit la York. Pe loc, legiunile locale au strâns toga purpurie imperială în jurul umerilor lui Constantin, l-au ridicat pe scuturi și l-au aclamat cu toată forța.

Având încă nevoie de recunoaștere oficială, Constantin a trimis acum lui Galerius, la Nicomedia, împreună cu vestea oficială a morții tatălui lui, un portret al lui cu atribuțiile de August al Apusului. Cu toate acestea, Galerius a refuzat categoric să-l recunoască pe tânărul rebel ca August – căci asta era, de fapt și fără îndoială, Constantin. Era pregătit – dar cu reticență – să-l recunoască drept Cezar, dar asta era tot. Pentru Constantin, era suficient pentru moment. A rămas în Galia și Britania pentru următorii șase ani, guvernând aceste provincii în general cu înțelepciune și pricepere. Această corectitudine nu l-a împiedicat însă să renunțe la prima lui soție în 307 pentru a încheia o

alianță cu mult mai distinsă cu Fausta, fiica bătrânului împărat Maximian. Acesta își anulasese până atunci abdicarea involuntară făcută în urmă cu doi ani, îmbrăcuse din nou purpura și se aliase cu fiul lui Maxențiu. Împreună, cei doi au atras întreaga Italie în susținerea cauzei proprii. Prin urmare, căsătoria a fost avantajoasă din punct de vedere diplomatic pentru ambele părți: pentru Maximian și Maxențiu însemna că puteau conta probabil pe cooperarea lui Constantin, în timp ce acesta din urmă, la rândul său, putea acum să pretindă legături de familie cu doi împărați în loc de unu.

Cât timp Constantin a fost mulțumit să conducă acest colț relativ îndepărtat al imperiului nu putem spune, pentru că în aprilie 311 Galerius, Augustul senior, a murit la Sirmium, pe râul Sava. Moartea lui a lăsat în urmă trei bărbați care-și împărțeau puterea supremă: Liciniu, unul dintre vechii tovarăși de pahar ai defunctului împărat, care conducea acum Iliria, Tracia și provinciile dunărene, nepotul lui Maximin Daia, pe care îl numise Cezar în 305 și care acum prelua conducerea părții de est a imperiului, și Constantin însuși. Dar mai era un al patrulea care, deși nu avea de fapt rang imperial, se simțea de mult timp privat pe nedrept de tronul care i se cuvenea: acesta era ginerele lui Galerius, Maxențiu. Fiu al bătrânului împărat Maximian, Maxențiu îl ura de mult timp pe tânărul și strălucitul lui cumnat. Acum era la fel de puternic ca oricare dintre cei trei rivali ai lui – suficient de puternic, într-adevăr, pentru a lua moartea tatălui lui ca pretext pentru a-l acuza pe Constantin de crimă și revoltă. În mod clar, războiul era inevitabil. Dar înainte de a porni împotriva adversarului lui, Constantin trebuia să ajungă la o înțelegere cu Liciniu. Din fericire pentru el, Liciniu, deja pe deplin ocupat cu Maximin Daia în Orient, a fost într-o măsură de acord ca el să întreprindă recucerirea Italiei în numele lui. Acordul a fost

pecetluit printr-o altă logodnă – de data aceasta chiar a lui Liciniu cu sora vitregă a lui Constantin, Eutropia.

Pe toată durata lungului marș al lui Constantin, Maxențiu a rămas la Roma. Abia când armata cumnatului lui s-a apropiat de oraș, a ieșit în întâmpinarea acesteia. Cele două armate s-au întâlnit pe 28 octombrie 312 la Saxa Rubra, „stâncile roșii” de pe Via Flaminia, la aproximativ șapte sau opt mile nord-est de Roma. Aici, după cum spune legenda ulterioară, chiar înainte sau poate chiar în timpul bătăliei, Constantin a avut celebra lui viziune. Iată cum o descrie Eusebiu:

[...] un semn minunat i s-a arătat din cer. [...] El a spus că în jurul prânzului, când soarele începea să coboare la orizont, a văzut cu ochii lui imaginea unei cruci de lumină în ceruri, deasupra soarelui, și purtând inscripția „Cucereste prin aceasta” (*Hoc Vince*). El însuși a fost uluit, și la fel întreaga lui armată.

Inspirat de un indiciu atât de evident al favorului divin, Constantin a risipit armata lui Maxențiu, împingând-o spre sud, până acolo unde Tibrul este traversat de vechiul Pod Milvius. Lângă acest pod, Maxențiu construise un alt pod din pontoane, pe care putea la nevoie să se retragă ordonat și care putea fi apoi dărâmat la mijloc pentru a împiedica urmărirea. Armata lui zdrobită a rupt-o la fugă peste acesta, soldații vrând să-și salveze viața. Ar fi putut scăpa, dacă inginerii nu ar fi cântărit greșit situația și nu ar fi scos șuruburile prea devreme. Întreaga structură s-a prăbușit, aruncând sute de oameni în apa care curgea rapid. Cei care nu trecuseră încă s-au îndreptat orbește spre vechiul pod de piatră, acum singura lor șansă de scăpare, dar, așa cum Maxențiu știa, era prea îngust. Mulți au murit striviți, alții au căzut și au fost călcați în picioare, iar alții au fost azvârliți de propriii camarazi în râul de dedesubt.

Printre ultimii s-a numărat chiar uzurpatorul, al cărui trup a fost găsit mai târziu, adus de apă pe mal.

Bătălia de la Podul Milvius l-a făcut pe Constantin stăpân absolut al întregii Europe. De asemenea, a marcat dacă nu convertirea lui reală la creștinism, cel puțin momentul în care s-a erijat în protector și patron al supușilor lui creștini. La plecarea lui din Roma, i-a oferit papei Miltiade vechiul palat al familiei Laterani, pe care împărăteasa Fausta, care i se alăturase la scurt timp după sosirea lui, l-a ocupat în timpul șederii acestuia. Acesta avea să rămână palat papal pentru încă o mie de ani. Alături de acesta, a ordonat construirea, pe cheltuiala lui, a celei dintâi dintre bazilicile constantiniene ale Romei, Sfântul Ioan din Lateran, care este și astăzi catedrala orașului. Semnificativ este faptul că a fost dotată cu un imens baptisteriu circular liber: avea să se înregistreze o creștere formidabilă a ratei de convertire în anii următori.

În ce măsură viziunea Crucii pe care împăratul ar fi avut-o în apropierea Podului Milvius a constituit nu numai unul dintre momentele decisive ale vieții lui, ci și un punct de cotitură în istoria lumii? Înainte de a putea răspunde la această întrebare, trebuie să ne punem o alta: ce s-a întâmplat de fapt? Potrivit învățatului și retorului creștin Lactanțiu, tutorele fiului lui Constantin, Crispus,

Constantin a fost îndrumat în vis să poruncească să fie desenat *semnul ceresc* pe scuturile soldaților lui și astfel să pornească la luptă. El a făcut așa cum i s-a poruncit și a însemnat pe scuturile lor litera X, cu o linie perpendiculară trasată prin ea și întoarsă în partea de sus, deci X , fiind cifra lui Hristos.

El nu mai adaugă nimic. Nu avem nicio mențiune despre vreo viziune, ci doar despre un vis. Nu există nici măcar vreo sugestie că Mântuitorul sau Crucea i-ar fi apărut

vreodată împăratului. În ceea ce privește „semnul ceresc”, acesta era pur și simplu o monogramă formată din *chi* (X) și *rho* (P), primele două litere grecești din numele lui Hristos, care era de mult timp un simbol obișnuit în inscripțiile creștine. Și poate că și mai semnificativ este faptul că cealaltă sursă valoroasă a noastră, Eusebiu, nu face referire nici la un vis, nici la o viziune în relatarea bătăliei pe care o face în *Istoria ecleziastică* din jurul anului 325. Abia în *Viața lui Constantin*, scrisă mulți ani mai târziu, el introduce pasajul citat mai sus.

Ce concluzii trebuie să tragem din toate acestea? În primul rând, cu siguranță nu a existat nicio viziune. Dacă ar fi existat una, este de neconceput să nu existe nicio referire la ea până la *Viața lui Constantin*. Împăratul însuși nu pare să fi vorbit niciodată despre ea, decât lui Eusebiu, chiar și în acele ocazii în care ar fi fost de așteptat să o facă. Apoi, mai este și o anume afirmație a lui Eusebiu că „întreaga armată [...] a fost martoră la minune”. Dacă acest lucru este adevărat, 98 000 de oameni au păstrat secretul remarcabil de bine.

Pe de altă parte, nu ne îndoim că, la un moment dat, înainte de bătălie, împăratul a trecut printr-o experiență spirituală profundă. Există indicii că se afla deja într-o stare de gravă incertitudine religioasă și că tindea din ce în ce mai mult spre monoteism: după 310, monedele lui înfățișează un singur zeu – *Sol Invictus*, Soarele Neînvins – a cărui viziune Constantin pretindea, de asemenea, că ar fi avut-o cu câțiva ani înainte. Totuși, și această credință pare să-l fi lăsat nemulțumit. Pe scurt, era cum nu se poate mai pregătit pentru convertire în acea vară târzie a anului 312, și nu este deloc surprinzător faptul că, cel puțin până la un punct, rugăciunile i-au fost ascultate. Dacă acceptăm această ipoteză, povestea lui Eusebiu devine mult mai ușor de înțeles. Constantin a nutrit întotdeauna un sentiment puternic al misiunii divine. Ce ar putea fi mai firesc

decât faptul că, privind în urmă la viața lui, el i-a permis memoriei lui să adauge pe ici, pe colo un ușor retuș? În vremea lui, existența minunilor și a semnelor cerești era universal acceptată. Dacă ar fi putut avea o viziune și dacă, date fiind circumstanțele, a trebuit să o aibă, atunci chiar a avut-o.

La începutul lunii ianuarie 313, Constantin a părăsit Roma și s-a îndreptat spre Milano, unde stabilise să se întâlnească cu Liciniu. Discuțiile lor au decurs destul de amiabil. Liciniu pare să fi fost de acord ca Constantin să păstreze teritoriile pe care le cucerise și și-a menținut căsătoria cu Constanția. În ceea ce-i privea pe creștini, noii cumnați au stabilit textul final al unui nou edict, acordând creștinismului o recunoaștere juridică deplină în tot imperiul:

Eu, Constantin Augustus, și eu, Liciniu Augustus, hotărâți să asigurăm respectul și venerația față de Divinitate, acordăm creștinilor și tuturor celorlalți dreptul de a urma liber orice formă de cult pe care și-o doresc, pentru ca orice Divinitate care locuiește în ceruri să ne fie favorabilă nouă și tuturor celor aflați sub autoritatea noastră.

În momentul Edictului de la Milano, cei doi împărați erau prieteni, dar nu au rămas așa mult timp. Deja de ceva vreme Constantin era hotărât să pună capăt divizării dezastruoase a imperiului făcute de către Dioclețian și să-l conducă singur. Războiul deschis a izbucnit în 314, și din nou nouă ani mai târziu, când cele două armate au dus o bătălie cruntă lângă Adrianopol, în Tracia. În ambele ocazii, Constantin a ieșit învingător. Spre sfârșitul anului 323, Liciniu a fost capturat și condamnat rapid la moarte.

În timpul războiului civil, Constantin s-a îndreptat aproape exclusiv către Dumnezeu creștinilor. De câțiva ani legifera în favoarea acestora. Clerul a fost scutit de

obligațiile municipale, în timp ce instanțelor episcopale li s-a acordat dreptul de a acționa ca instanțe de apel pentru cazurile civile. Și alte legi sugerează un grad de inspirație creștină, cum ar fi cea din 319 care interzicea uciderea sclavilor și, cea mai cunoscută dintre toate, legea din 321 care proclama duminica, „venerabila zi a Soarelui”, ca zi de odihnă. Dar în niciuna dintre aceste legi nu este menționat numele lui Hristos și nici nu este mărturisită în vreun fel credința creștină. Acum, în sfârșit, cu imperiul reunit în siguranță sub autoritatea proprie, Constantin a putut să accepte să iasă la lumină. Nu trebuie să existe nicio constrângere: păgânilor trebuie să li se permită să continue în vechea credință dacă aleg să facă acest lucru. Pe de altă parte, nu trebuie să existe erezie. Dacă Biserica trebuia să stea ca braț spiritual al unui imperiu indivizibil, cum ar putea fi divizată? Din nefericire, așa s-a întâmplat. Ani de zile, Constantin a luptat în zadar împotriva a două grupuri schismatice, donatiștii din Africa de Nord și meletii din Egipt. Acum apăruse o a treia facțiune care amenința să semene mai multă vrajbă decât celelalte două la un loc.

Acest grup se formase în jurul unui anume Arie din Alexandria, un om cu o imensă erudiție și o înfățișare splendidă. Mesajul lui era destul de simplu: Iisus Hristos nu era coetern și consubstanțial cu Dumnezeu Tatăl, ci fusese creat de El ca instrument al Său pentru mântuirea lumii. Astfel, deși era un om perfect, Fiul era subordonat Tatălui, natura Sa fiind mai degrabă umană decât divină. În ochii arhiepiscopului lui Arie, Alexandru, aceasta era o doctrină cu adevărat periculoasă. În 320, propagatorul ei a fost acuzat în fața a aproape o sută de episcopi și excomunicat ca eretic. Răul însă era făcut: învățătura s-a răspândit ca un foc în sălbăticie. Trebuie amintit că în acele zile argumentele teologice suscitau un interes intens, nu doar pentru oamenii bisericii și pentru învățați, ci pentru întreaga lume greacă. Se distribuiau broșuri, în piață se

LIBRIS | WE KNOW books
țineau discursuri care agitau poporul, pe pereți se scriau sloganuri cu creta.

Spre sfârșitul anului 324, Constantin a decis soluția la problemă. Nu vor mai exista sinoade ale episcopilor locali. În schimb, va exista un Sinod universal al Bisericii, care va fi ținut la Niceea, de o asemenea autoritate încât atât Arie, cât și Alexandru vor fi obligați să accepte hotărârile lui. Niceea se mândrea și ea cu un palat imperial. Tot aici a avut loc marele Sinod, între 20 mai și 19 iunie 325. Au fost puțini delegați din Apus, unde controversa nu a stârnit mult interes. Din Răsărit, în schimb, delegații au sosit în număr mare: probabil 300 sau mai mulți, numeroși dintre ei cu un impresionant trecut de persecuții pentru credința lor. Dezbaterile au fost deschise de Constantin în persoană, ca un înger al lui Dumnezeu, îmbrăcat într-o haină care strălucea de parcă radia lumină, răsfrângând strălucirea purpuri robei, împodobită cu splendoarea aurului și a pietrelor prețioase. După ce i s-a oferit un scaun jos lucrat în aur, a așteptat să se așeze până când episcopii i-au făcut semn să o facă. După el, întreaga adunare a procedat la fel.

Elementul dogmatic al discuției nu-l interesa deloc pe Constantin: firea lui militară nu avea răbdare în fața subtilităților teologice. El era însă hotărât să pună capăt controversei. Prin urmare, a jucat un rol esențial în dezbaterile care a urmat, insistând mereu asupra importanței unității și a virtuților compromisului, și chiar trecând uneori de la latină la o greacă ezitantă în efortul lui de a-și convinge ascultătorii. El a fost cel care a propus introducerea, în mărturisirea provizorie de credință, a cuvântului-cheie care avea să decidă, cel puțin temporar, soarta lui Arie și a doctrinei lui. Acesta a fost cuvântul *homoousios*, care înseamnă consubstanțial, sau „de o singură substanță”, pentru a descrie relația Fiului cu Tatăl. Includerea lui în text a fost aproape echivalentă cu o condamnare a arianismului, și e grăitor pentru puterea de convingere a lui

Constantin faptul că a reușit să obțină acceptarea lui, subliniind că acest cuvânt trebuia, desigur, să fie interpretat doar „în sensul lui divin și mistic” – cu alte cuvinte, putea însemna orice dorea oricine. Când a terminat, aproape toți proarienii erau deja de acord să semneze documentul final. Doar doi și-au menținut opoziția. Arie, împreună cu adepții lui rămași, a fost condamnat în mod oficial, scrierile lui au fost puse sub anatema și s-a ordonat să fie arse. De asemenea, i s-a interzis să se întoarcă în Alexandria. Exilul său la Illyricum însă nu a durat mult. Datorită cererilor persistente ale episcopilor arieni, s-a întors curând la Nicomedia, unde evenimentele aveau să dovedească faptul că cariera lui zbuciumată nu se încheiase deloc.

Pentru Constantin, primul Sinod Ecumenic al Bisericii creștine a fost un triumf. Reușise să obțină rezolvarea aproape în unanimitate a tuturor problemelor majore așa cum își dorise. Stabilise atât o mare confederație a Bisericilor Răsăriteană și Apuseană, cât și propria lui supremație morală asupra acestora. Avea, pe scurt, motive întemeiate să se felicite. Când, în cele din urmă, episcopii au plecat, fiecare dintre ei purta cu el un cadou personal, pe care-l aveau de la însuși împăratul. Au fost, ne spune Eusebiu, profund impresionați – exact așa cum intenționase Constantin să fie.

În anul 326, la începutul lunii ianuarie, împăratul a plecat la Roma. Romanii fuseseră profund supărați de decizia lui de a ține vicennialia la Niceea. Prin urmare, a fost de acord să repete sărbătoarea printre ei, ca un mijloc de a le calma sentimentele și de a le arăta că, la urma urmei, nu fuseseră în întregime ignorați. A fost însoțit în această călătorie de mai mulți membri ai familiei lui: mama lui, Elena, nevasta lui, împărăteasa Fausta, sora lui vitregă, Constanția, fiul ei vitreg, Licinianus, și primul lui copil, Crispus Cezar. Petrecerea însă nu a fost una fericită, deoarece relațiile dintre acești indivizi cu greu puteau fi mai proaste.